

DWUSETLECIE TOWARZYSTWA NAUKOWEGO KRAKOWSKIEGO

JOACHIM ŚLIWA

JÓZEF ŁEPKOWSKI, TOWARZYSTWO NAUKOWE KRAKOWSKIE I KIELECKA KOLEKCJA STAROŻYTNOŚCI TOMASZA ZIELIŃSKIEGO

Dzieje krakowskiej archeologii, poprzez działalność Józefa Łepkowskiego (1826–1894)¹, łączą się nierozdzielnie z dziejami Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, istniejącego już od roku 1815². Archeologia w pracach Towarzystwa od początków jego działalności odgrywała istotną rolę, spełniając co najmniej dwa postulaty: wprowadzenie badaczy krakowskich do szerszych kręgów europejskiego środowiska naukowego oraz – wówczas chyba postulat bardziej istotny – rozbudzenie w społeczeństwie zainteresowania przeszłością ojczyzny³. Poczynając od roku 1847, ów drugi nurt w porozumieniu z władzami Towarzystwa realizować zaczął również Józef Łepkowski, wyruszając w „archeologiczne” podróże po kraju, rejestrując obecność i stan zachowania historycznych zabytków. Działalność inwentaryzacyjna tego typu miała jednak cechy poczynąń indywidualnych, o raczej ograniczonym charakterze. Pewnego rodzaju przełom w zakresie opieki nad zabytkami przeszłości nastąpił w roku 1850. Powołano wówczas Komitet Archeologiczny do sprawy utworzenia Muzeum Starożytności, który już w roku następnym wraz z Od-

---

¹ Zob. *Polski Słownik Biograficzny* T. 18: 1973, s. 339–343 (C. Bąk-Koczarska); M. Gedl, *Józef Łepkowski* [w:] *Wydział Historyczny. Złota księga*, red. J. Dybiec Kraków 2000, s. 31–37. Por. także tom zawierający opracowania i referaty wygłoszone na sesji naukowej zorganizowanej w setną rocznicę śmierci Józefa Łepkowskiego: „Opuscula Musealia” 8, Kraków 1996.

² Por. wyczerpujące studium D. Rederowej, *Z dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1815–1872. Karta z historii nauki polskiej pod zaborami*, Kraków 1998.

³ Zadania te trafnie ujęła w swym opracowaniu Z. Jednorowska, *Archeologia w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 40: 1995, s. 87–102. Zob. także zestaw najważniejszych przekazów archiwalnych: D. Rederowa, K. Stachowska, *Ośrodek naukowy krakowski w świetle materiałów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1841–1871 (wybór źródeł)*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 2: 1956, s. 7–298 (szczególnie część II. *Archeologia i sztuka*, s. 72–141).

działem Sztuk i Archeologii przekształcony został w Oddział Archeologii i Sztuk Pięknych⁴. Wówczas tak pomyślany ruch inwentaryzatorski wspomogła specjalna uchwała, opublikowana następnie jako *Odezwa Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego w celu archeologicznych poszukiwań, wraz ze Skazówką mogącą służyć za przewodnika w poszukiwaniach tego rodzaju*⁵. Jej część, w skrócie zwana *Skazówką* (opracowana została najprawdopodobniej przez Wincentego Pola i Karola Kremera), odegrała zresztą istotną rolę jako szerzej dostępny informator o właściwym postępowaniu z zabytkami archeologicznymi, a także o warunkach prowadzenia wykopalisk⁶. Jej oddźwięk spowodował również zwiększony napływ darów do zbiorów Towarzystwa:

Z bliższych i dalszych stron kraju popłynęły do Krakowa listy z opisami znalezisk, z rysunkami, a co więcej, ofiarowywano Towarzystwu liczne znalezione przedmioty: kamienne narzędzia, urny i popielnice, obrazy, monety, ryciny, stare dokumenty. Obudziła się w narodzie chęć do badań i zbieractwa. Była to jedna z najważniejszych stron działalności ówczesnej Towarzystwa, nie zawsze odpowiednio doceniana w dziejach nauki polskiej. A przecież właśnie dzięki uczonym krakowskim z grona Towarzystwa Naukowego ocalało wiele zabytków, stanowiących dziś bezcenne skarby narodowej kultury⁷.

Wśród tych właśnie uczonych rolę niepoślednią odegrał również Józef Łepkowski.

Jego aktywność nasiliła się w kolejnych latach, gdy w roku 1852 został członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego.

Z ramienia tego Towarzystwa odbywał podróże po Galicji, Wielkopolsce, Pomorzu, Królestwie Polskim i Litwie. Nawiązywał wówczas kontakty z lokalnymi badaczami i kolekcjonerami starożytności. W trakcie tych podróży zbierał zabytki archeologiczne z różnych ziem polskich⁸.

W latach 1858 i 1861 pełnił w nim funkcję sekretarza Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych; w okresie 1862–1870 był wiceprezesem Oddziału TNK. Jednym z zagadnień, którym poświęcał wiele uwagi, była opieka nad zabytkami historycznymi i archeologicznymi, zapewnienie im odpowiedniego zaplecza i wykorzystanie pozyskanych zbiorów w badaniach naukowych, a następnie także w uniwersyteckiej dydaktyce. Jak zdołano zauważyć,

---

⁴ Por. B. Schnaydrowa, *Z dziejów Muzeum Starożytności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 17: 1971, s. 53–80.

⁵ Ogłoszona została 14 V 1850, następnie opublikowana także na łamach „Rocznika Towarzystwa Naukowego Krakowskiego” t. V (ogólnego zbioru t. XX), 1851, s. 123–155.

⁶ Zob. J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki nad zabytkami w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 3: 1957, s. 211–212. Sama *Skazówka* (zob. „Rocznik TNK”, jw., s. 127–155) wydana została oddzielnie, jako broszura.

⁷ J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki...*, s. 212. Zob. także B. Schnaydrowa, *Działalność kolekcjonerska Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 16: 1970, s. 51–98.

⁸ M. Gedl, *Józef Łepkowski*, s. 33.

Już do roku 1839 na skutek akcji zbieractwa, chociaż jeszcze nie zorganizowanej i nie ujętej w odpowiednie ramy, wpłynęły do Towarzystwa liczne dary, a więc książki, rękopisy, obrazy, rysunki, ryciny, medale, numizmaty, skamieniałości, kruszce itd.⁹

Ich napływ w latach następnych znacznie się powiększył i nie zabrakło wśród nich m.in. dzieł takich, jak posąg Światowida wyłowiony ze Zbrucza¹⁰, czy ofiarowany w parę lat później egipski sarkofag wraz z mumią¹¹. Ważnym impulsem, który dodatkowo przyczynił się do wzbogacenia muzealnej kolekcji Towarzystwa, było przygotowanie pod auspicjami Towarzystwa w roku 1858 znakomitej wystawy starożytności¹². Wśród jej najbardziej aktywnych organizatorów znajdował się również Józef Łepkowski.

W latach 1857–1864 przewodniczył Łepkowski komisji wyłonionej spośród członków Oddziału Archeologii i Sztuk Pięknych, której zadaniem było oddzielenie kolekcji własnej Towarzystwa od zbiorów uniwersyteckich (bezpośrednio zajmował się inwentaryzacją działu starożytności słowiańskich i wczesnośredniowiecznych). W efekcie zbiory Towarzystwa Naukowego Krakowskiego przeniesiono w roku 1861 z pomieszczeń Biblioteki Jagiellońskiej (Collegium Maius) do niewykończonego jeszcze budynku przy ul. Sławkowskiej 17.

W roku 1863 habilitował się Łepkowski na Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie archeologii średniowiecznej z zastosowaniem do zabytków słowiańskich i polskich i już w roku akademickim 1863/1864 rozpoczął systematyczne wykłady. Nominację profesorską uzyskał w roku 1866, obejmując katedrę archeologii, pierwszą tej specjalności w polskim szkolnictwie wyższym. Tytuł profesora zwyczajnego otrzymał Łepkowski w roku 1875. Ważny element w jego działalności uniwersyteckiej stanowiło utworzenie Gabinetu Archeologicznego (1867), w którym właściwe miejsce i opiekę znalazły zabytki przeszłości, zgromadzone z jego inicjatywy,

⁹ J. Dużyk, A. Treiderowa, *Zagadnienie opieki...*, s. 229.

¹⁰ Ofiarodawcą był Mieczysław Potocki z Kociubińczyk, który zareagował w ten sposób na wspomnianą wyżej odezwę Towarzystwa. Por. D. Rederowa, K. Stachowska, *Ośrodek naukowy...*, s. 90 (nr 104) oraz B. Schnaydrowa, *Działalność kolekcjonerska...*, s. 72–73.

¹¹ Ofiarodawcą był Aleksander Branicki (1821–1877), który w Egipcie w roku 1859 zakupił trzy sarkofagi, jeden z nich przeznaczając dla Krakowa (na miejsce dotarł bezpośrednio z Aleksandrii dopiero w roku 1860). Informację o tej przesyłce odnotowano skrupulatnie w protokołach posiedzeń Oddziału, por. D. Rederowa, K. Stachowska, *Ośrodek naukowy...*, s. 106 (nr 124). Sarkofag ten w efekcie zmian organizacyjnych dokonanych w muzealnictwie krakowskim znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego (nr inw. MAK/AS 2422). Jest on niejednokrotnie utożsamiany z innym obiektem, ofiarowanym Uniwersytetowi w roku 1834 przez Ludwika Bystrzonowskiego (1797–1878) i stanowiącym obecnie własność Instytutu Archeologii UJ. Nieporozumienie to wyjaśniła ostatecznie Cecylia Z. Gałczyńska, *Pierwsze sarkofagi egipskie w Polsce. Z historii zbiorów zabytków antycznych*, „Materiały Archeologiczne” 39, 2013, s. 243–245.

¹² Wystawa, na której eksponowano nawet najcenniejsze zabytki ze znanych zbiorów prywatnych (a także ze zbiorów Towarzystwa), mieściła się w pałacu przy ul. św. Jana 17, udostępnionym na ten cel przez Jerzego Lubomirskiego. Jej otwarcie nastąpiło 11 IX 1858, trwała do 8 I 1859. Odnośnie do podstawowych informacji dotyczących wystawy, zob. J. Dużyk, D. Rederowa, *Zagadnienie opieki...*, s. 233–239 oraz B. Schnaydrowa, *Z dziejów krakowskiej wystawy starożytności*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 23: 1977, s. 131–151.

a także obiekty przechowywane w uczelni już wcześniej, nie zawsze w miejscach dla nich najbardziej odpowiednich¹³.

W ramach akcji wspomnianych już wyżej, znalazł się Łepkowski w roku 1859 w Kielcach, gdyż powierzono mu wówczas sporządzenie katalogu archeologicznej i „starożytniczej” części zbioru Tomasza Zielińskiego, zmarłego w roku 1858 znakomitego kolekcjonera dzieł sztuki¹⁴. Katalog ten wkrótce ukazał się drukiem¹⁵. Zbiór Zielińskiego, złożony w głównej mierze z dzieł polskiego i europejskiego malarstwa¹⁶, cieszył się wśród rodaków dużym uznaniem. Po śmierci twórcy i właściciela, mimo podjętych prób, nie udało się zachować zbioru w całości; właśnie z myślą o jego sprzedaży (i tym samym rozproszeniu), spadkobiercy zlecili sporządzenie odpowiednich katalogowych zestawień¹⁷.

Opracowany przez Łepkowskiego katalog kieleckiego zbioru ma duże znaczenie w badaniach nad proveniencją zabytków starożytnych z polskich kolekcji, które ukształtowały się (lub wzbogaciły) w latach następnych. W pierwszej części katalogu ujął autor kilkanaście zabytków pochodzenia bliskowschodniego i z kręgu klasycznego, których część znalazła się później w kolekcji uniwersyteckiego Gabinetu Archeologicznego¹⁸. Tym zabytkom, które zidentyfikowano w naszym zbiorze, poświęcimy poniższe uwagi.

Na czoło wysuwają się cztery zabytki egipskie: posązek granitowy, brązowa figurka Ozyrysa, gliniana figurka *uszebti* oraz stela z wapienia. Duże znaczenie posiada także marmurowa płyta z przedstawieniem Attisa, mająca niebagatelne znaczenie w studiach nad ikonografią tego małoazjatyckiego bóstwa. W opisach sporządzonych przez Łepkowskiego i w jego komentarzach, mimo pewnych nieporozumień, zawarte są nieraz ciekawe wskazówki dotyczące nie tylko pochodzenia konkretnych zabytków. Na ich podstawie zdołano ustalić, iż dwa spośród owych czterech zabytków egipskich pochodziły z dawnego zbioru księdza kanonika Michała Sołtyka (1742–1815). Zbiór ten po śmierci jego twórcy uległ rozproszeniu

¹³ Zob. *Egipt, Grecja, Italia... Zabytki starożytne z dawnej kolekcji Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. J. Śliwa, Kraków 2007.

¹⁴ Działalność Tomasza Zielińskiego (1802–1858) i charakterystykę jego zbioru przedstawiła Irena Jakimowicz, zob. *Tomasz Zieliński. Kolekcjoner i mecenas* (Studia z historii sztuki, tom XV), Wrocław 1973. Zabytkom archeologicznym z jego kolekcji (w dzisiejszym ich znaczeniu) ostatnio znaczną uwagę poświęciła Katarzyna Ryszevska, *Historia badań archeologicznych na obszarze międzyrzecza Wisły i Pilicy w XIX i na początku XX wieku*, Kielce 2013, s. 45–53.

¹⁵ J. Łepkowski, *Zbiór ś.p. Tomasza Zielińskiego w Kielcach. Oddział starożytności*, Warszawa 1860. Oprócz zabytków *stricto* archeologicznych (zabytki kultur bliskowschodnich i klasycznych oraz europejskich i polskich kultur pradziejowych) autor ujął tu m.in. także rękopisy, starodruki, grafikę.

¹⁶ Skatalogowanie obrazów spadkobiercy zlecili Jacentemu Sachowiczowi (1813–1875), ceni onemu malarzowi i zarazem konserwatorowi. Rękopis tego zestawienia (wówczas niepublikowany), liczący 307 pozycji, znajduje się obecnie w Muzeum Narodowym w Warszawie (nr inw.: rkps 1223); przedrukowany został w publikacji I. Jakimowicz, *Tomasz Zieliński*, s. 155–215.

¹⁷ Losy kolekcji po śmierci jej twórcy omawia I. Jakimowicz, *Tomasz Zieliński*, s. 66–72.

¹⁸ Zob. *Zbiór... I. Starożytności: Indyjskie, Egipskie i Rzymskie* (s. 1–6), obejmujące 16 pozycji, z których tu omówione zostaną tylko niektóre (poz. 3–6, 8, 10–12, 14). Kolejna część katalogu obejmuje: *II. Starożytności Słowiańskie Pogańskie*.

i tylko nieliczne zabytki starożytne z tej kolekcji zdołano zidentyfikować później w innych zbiorach¹⁹. Spośród zabytków starożytnych z kolekcji Zielińskiego, zinventaryzowanych przez Łepkowskiego w Kielcach w roku 1859, znaczną część zakupił wkrótce książę Władysław Czartoryski do swego zbioru (kierując się zresztą radą Łepkowskiego)²⁰. W jakiś czas potem (1871–1872), zdołał Łepkowski niektóre z nich pozyskać jako dar księcia Czartoryskiego dla istniejącego już od roku 1867 uniwersyteckiego Gabinetu Archeologicznego. Są to omówione poniżej zabytki²¹, po dzień dzisiejszy zachowane w kolekcji Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, kontynuującej tradycje Gabinetu Archeologicznego, którego twórcą był Józef Łepkowski.

*

*   *

3. *Statuetka egipska*. Kobieta klęczy przysiadłszy, ręce na kolana opadłe. Całkowita rzeźba z granitu czarnego o płowych żyłkach. Rysunek takiejże samej postaci podtrzymującej stellę, patrz w dziele E. Feydeaux: *Histoire des usages funèbres*. Paris 1854 (Tom I, str. 202). Zabytek ten pochodzi ze zbioru Michała Sołtyka Kan.[onika] Kat.[edry] Krak[owskiej], zbieracza osobliwości + 1814 r. Wysokość 0,330 m, szer.[okość] u podst.[awy] 0,150 m.

Jest to jeden z ważniejszych i bardziej spektakularnych zabytków sztuki egipskiej w uniwersyteckiej kolekcji (nr inw. 562). Jak znalazł się w kolekcji kanonika Sołtyka, nie wiadomo. Oczywiście korekta dotyczy sformułowania Łepkowskiego, iż jest to statuetka ukazująca postać kobiecą. Nie ulega bowiem najmniejszej wątpliwości, iż mamy tu do czynienia z przedstawieniem klęczącego mężczyzny (zapewne kapłana lub dworskiego urzędnika), z rękami umieszczonymi wzdłuż ciała i złożonymi na udach²². Powierzchnia figurki jest gładka i lśniąca, bez wątplenia jednak jej dolna partia nie przeszła przez ostatnie stadium obróbki: nie wydobyto rytych zazwyczaj delikatnymi liniami fałdów przepaski biodrowej oraz inskrypcji na listwie z tyłu postaci i wokół bazy. W wyniku przeprowadzonej analizy stylistycznej i porównań

¹⁹ Jak informuje sam Łepkowski (*Zbiór...*, s. 2, w przypisie): „Po śmierci kanonika (jak mię zapewnia p. A. [mbroży] Grabowski) żydzi i agenci niemieccy, wszystko prawie zakupili i za granicę wywieźli”. Na temat innych zabytków z kolekcji kanonika Sołtyka w zbiorach uniwersyteckich (w tym także starożytnych) zob. A. Laska, *Michał Sołtyk, donator Akademii Krakowskiej*, „Opuscula Musealia” 5, 1991, s. 75–86 oraz J. Śmiałowski, *Książdz kanonik Michał Sołtyk (1742–1815) i jego testament. Zbiory sztuki, archeologiczne, numizmaty, minerały i osobliwości* (Acta Archaeologica Lodziensia, nr 45 i 46), Łódź 2000, s. 60–61, il. 16 B i C.

²⁰ Ścisła współpraca Józefa Łepkowskiego z księciem Władysławem Czartoryskim datuje się co najmniej od tego roku. Później Łepkowski wielokrotnie wyszukiwał zabytki starożytne, które książę kupował do swojej kolekcji. Natomiast w latach 1866–1884 był Łepkowski zarządcą, a następnie dyrektorem Biblioteki Czartoryskich w Sieniawie, następnie dyrektorem Muzeum i Biblioteki Czartoryskich w Krakowie.

²¹ Cytaty pochodzą z katalogu kolekcji Zielińskiego, sporządzonego przez Łepkowskiego w roku 1859: *Zbiór...*, s. 2–3 oraz 4.

²² Zaznaczyć należy, iż Łepkowski dość trafnie powołał się na analogiczny posążek klęczącego mężczyzny (tzw. stelofora), pochodzący z nekropolii tebańskiej, opublikowany w pracy E. Feydeau, *Histoire des usages funèbres et des sépultures des peuples anciens*, t. I, Paryż 1856, s. 202.

ikonograficznych omawianą figurkę uznać należy z pełnym przekonaniem za dzieło warsztatów egipskich z lat 650–600 p.n.e. (XXVI dynastia, okres tzw. renesansu saickiego)²³.

*
*   *

4. *Ozyrys*. Bożyszcze egipskie domowe z brązu, na postumencie do stania jednolitym z posążkiem. Ze zbioru M. Sołtyka Kan.[onika] Kat.[edry] Krak.[owskiej]. Wysokość 0,120 m.

Starannie opracowana figurka owiniętego w całun Ozyrysa (nr inw. 477); brąz, wys. 13,1 cm (zakończona jest u dołu masywnym czopem)²⁴. Ręce bóstwa skrzyżowane są na piersiach (układ typowy dla warsztatów Górnego Egiptu); w prawej dłoni leżącej na lewej Ozyrys dzierży berło *heka*, w lewej bicz *nechacha*. Na piersi zaznaczono szeroki naszyjnik *usech*. Na głowie korona *atef* ozdobiona ureuszem. Dość długa, karbowana broda. Szczegóły opracowane są drobiazgowo, uzupełnione liniami rytymi. Dobry przykład starannego, choć masowego wyrobu z czasów Epoki Późnej (około 650–350 p.n.e.)²⁵.

*
*   *

5. *Mumijka* z gliny czerwonej wypalanej, pomalowana seledynowo z pisaniami na niej czarną farbą pozacieraniami hieroglifami. Wysokość 0,100 m.

Zabytek ten to tzw. figurka grobowa *uszebti* (aktualny nr inw. 573), wys. 10,9 cm, z czerwonej gliny. Kształtem zbliżona do mumii, ręce skrzyżowane na piersiach (ręka prawa spoczywa na lewej), w nich narzędzia. Trójdzielna peruka. Na zielonym podkładzie na stronie frontalnej tekst hieroglificzny, obecnie w większej części zatarty. Czytelny fragment: *sh dd Wsjr* – „światłany Ozyrys”, określenie poprzedzające niezachowane imię zmarłego. Figurka datowana jest na czasy panowania XX dynastii (około 1200–1100 p.n.e.), pochodzi przypuszczalnie z cmentarzyska w Tebach Zachodnich²⁶.

²³ Zabytek ten był przeze mnie publikowany już uprzednio, por. m.in. J. Śliwa, *Posążek egipski* [w:] *Egipt, Grecja, Italia...*, s. 156–158, tabl. XXIII (niesłusznie sugerowano jednak wówczas jego związek z kolekcją Mikołaja Wisłockiego) oraz wzmiankowany, w: J. Śliwa, *Darczyńcy Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Uzupełnienia i sprostowania*, „Rocznik Biblioteki PAU i PAN w Krakowie” R. 56: 2011, s. 366, fot. 4.

²⁴ Różnica w wymiarach (1,1 cm) bierze się zapewne stąd, iż Lępkowski podał wysokość jedynie samej figurki, bez czopa służącego do umocowania w podłożu.

²⁵ Zob. J. Śliwa, *Zabytki egipskie* [w:] *Zabytki archeologiczne Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Katalog*, red. M. L. Bernhard, Warszawa–Kraków 1976, s. 37, nr 17 oraz tegoż, *Egipskie figurki brązowe* [w:] *Egipt, Grecja, Italia...*, s. 180–183, tabl. XXVIII [a].

²⁶ Por. H. A. Schlögl, *Corpus der ägyptischen Totenfiguren der öffentlichen Sammlungen Krakaus*, Kraków 2000, s. 256 (nr kat. 6). Zabytek był już wcześniej wzmiankowany przez: I. Pomorska, *Uszebti w zbiorach Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Muzeum Narodowego (Zbiory Czartoryskich)*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 11, 1967, s. 29, nr 13, il. 7;

*

*

*

6. *Stella egipska*. Płyta z wapienia twardego, przedzielona na dwie połowy, wystawia w rzytach w niej postaciach sąd duszy. W górnej części siedzi postać męska przed ołtarzem, do którego z rozwartymi rękami bieży postać kobieca. Nad trójnogiem ołtarza hieroglify, w dolnej części klęcząca postać z rękami wzniesionymi, po obu jej stronach kolumny napisów hieroglificznych. Stella taka była na wystawie starożytności w Krakowie, zaznaczona liczbą 46²⁷. Wiele zabytków tego rodzaju posiada berlińskie *Neue Museum*, londyńskie *British Museum*, a najwięcej paryski zbiór *du Louvre*. Wysokość 0,230 m, szerokość 0,155 m, grubość 0,018 m.

Omawiana stela grobowa to w uniwersyteckiej kolekcji szczególnie cenny zabytek o randze historycznego dokumentu. Wykuta została z wapienia, wys. 23,6 cm, szer. 15,6 cm (nr inw. 598). Posiada kształt prostokąta łukowato zakończonego u góry. Pole dekoracyjne ograniczone jest linią rytą; sceny figuralne i teksty hieroglificzne wydobyto płaskim reliefem i liniami rytymi. Powierzchnia steli podzielona jest w połowie linią poziomą, tworzącą dwie wyraźnie oddzielone części. W górnym polu przedstawiono boga Ptaha siedzącego na tronie, zwróconego w prawo; za jego plecami ustawiono stylizowany bukiet. Przed obliczem Ptaha, oddzielona od niego stolikiem ofiarnym, znajduje się sylwetka stojącego mężczyzny w długiej szacie, zwróconego w lewo. Jego prawa ręka wzniesiona jest w modlitewnym geście, w lewej natomiast trzyma kadzielnicę. Powyżej, w trzech kolumnach napis: „Ptah, Pan Prawdy” [odnosi się do sylwetki siedzącego boga] oraz „Burmistrz [Teb], wezyr Hori, usprawiedliwiony”²⁸. W dolnej części steli przedstawiona została zwrócona w lewo postać klęczącego mężczyzny z dłońmi wzniesionymi w modlitewnym geście. Wizerunek uzupełnia tekst hieroglificzny, rozmieszczony w trzech kolumnach: „Chwała ci, Ptahu, Władco Prawdy, w miejscu wszystkich Bogów Zachodu oraz Ipuyemu, usprawiedliwionemu [dwie kolumny z lewej strony]. Jego syn, rysownik w Miejscu Prawdy, Amon-nacht, usprawiedliwiony” [pojedyncza kolumna z prawej strony]. Jak wynika z przytoczonych słów, stela wykonana została na zlecenie Amon-nachta ku pamięci Ipuy (ojca fundatora), oraz na cześć Ptaha, opiekuńczego boga artystów. Ponadto przedstawiono tu również wezyra Horiego, zwierzchnika Miejsca Prawdy, czyli rzemieślniczej osady w Deir el-Medinie. Hori sprawował urząd wezyra w czasach od panowania Setiego II (1204–1198 p.n.e.) do Ramzesa III (1187–1156 p.n.e.) i odszedł ze służby w szesnastym roku jego panowania.

J. Śliwa, *Zabytki egipskie*, s. 46, nr kat. 43. Zob. także J. Śliwa, *Figurki uszebti w zbiorach Uniwersytetu Jagiellońskiego*, w: *Egipt, Grecja, Italia...*, s. 176–179.

²⁷ W okresie od września do października 1858 roku na łamach „Czasu” ukazywał się (anonimowo) felieton poświęcony wystawie, zawierający także opisy ważniejszych zabytków z podaniem ich katalogowych numerów (niestety, zabytek wspomniany tu przez Lepkowskiego nie został omówiony). Tekst ten, przypisywany Lucjanowi Siemińskiemu, wydano także w formie oddzielnej broszury.

²⁸ W domyśle: usprawiedliwiony ze swych uczynków w Sali sądu Ozyrysa, tzn. zmarły, świętej pamięci. Sprostować jednak należy mniemanie Lepkowskiego, iż scena w górnej części pola dekoracyjnego odnosi się do „sądu duszy” (psychostazji), mamy tu bowiem do czynienia ze zwykłą sceną ofiarną. Postać z prawej to nie kobieta, lecz wezyr Hori składający ofiarę Ptahowi.

We współczesnych dokumentach poświadczony jest również rysownik i skryba Amon-nacht, syn Ipuyego, który zmarł przypuszczalnie w siódmym roku panowania Ramzesa VI (1145–1137 p.n.e.). Sam Ipuy został najprawdopodobniej nadzorcą rzemieślników i artystów w Miejscu Prawdy u schyłku panowania XIX dynastii (około roku 1190 p.n.e.). Krakowską stelę datować można na okres sprawowania urzędu przez wezyra Horiego (przed szesnastym rokiem panowania Ramzesa III), około 1180–1160 p.n.e. Jak natomiast wyraźnie wynika z przytoczonej inskrypcji, pochodzi ona z Miejsca Prawdy, czyli z Deir el-Mediny, gdzie znajdowała się osada (oraz cmentarzysko) artystów i rzemieślników zatrudnionych w pobliskiej Dolinie Królów. Niewykluczone, iż opisywana stela mogła do kolekcji Tomasza Zielińskiego trafić ze zbioru Mikołaja Wisłockiego (1821–1886), który przebywał w Egipcie zimą 1844/1845²⁹.

*

*   *

8. *Plaskorzeźba* rzymska z Herkulanum, wystawiająca na prostokątnej płycie białego kreteńskiego marmuru bożyszcze, które p. Jan hr. Załuski uważa za Priapusa. Tak zabytek ów determinuje, wnosząc z czapki mizyjskiej, sierpa drewnianego i fletni faunowskiej, co wszystko jest atrybutem Priapa. Wysokość 0,330 m, szerokość 0,195 m.

Jeden z cenniejszych zabytków uniwersyteckiej kolekcji stanowi płyta z białego marmuru, wys. 33 cm i szer. 18,5 cm (nr inw. 1458) z reliefowym przedstawieniem Attisa, małoazjatyckiego boga ukazanego z odpowiednimi atrybutami i w charakterystycznym stroju. Identyfikacja tej sylwetki jako Priapa, dokonana przez Jana Załuskiego³⁰, na którego powołuje się Łepkowski, nie jest uzasadniona. Przytoczona została natomiast informacja, iż relief pochodzi ze znaleziska dokonanego w Herculanum³¹. W omawianym przypadku Attis ukazany jest *en face* jako młodzieniec (?) o uśmiechniętym obliczu, w pozycji stojącej, z lewą nogą lekko wysuniętą ku przodowi (postawa ta sugeruje krok taneczny)³². Odziany jest w tunikę z rękawami (*tuni-*

²⁹ Podstawowe studium poświęcił temu zabytkowi M. L. Bierbrier, *Ipuy in Cracow*, „Studies in Ancient Art and Civilization” 2, 1992, s. 19–22; por. także J. Śliwa, *Ipuy i Amon-nacht – artyści w Miejscu Prawdy* [w:] *Egipt, Grecja, Italia...*, s. 121–126.

³⁰ Jan Konrad Załuski (1820–1887), literat, publicysta, działacz społeczny i gospodarz. Ceniony jako lingwista, znawca języków zarówno klasycznych, jak i współczesnych. Członek Towarzystwa Naukowego Krakowskiego. Por. K. Rogawski, *Jan Konrad hr. Załuski. Wspomnienie pogrobowe*, Kraków 1889. Z rad i opinii Załuskiego jako znawcy cywilizacji klasycznej korzystał Łepkowski także w przypadku dwóch innych zabytków z kolekcji Zielińskiego: reliefu marmurowego oraz urny z Herculanum (Łepkowski, *Zbiór...*, nry 7 i 9, s. 3–5), które nie dotarły do uniwersyteckiej kolekcji.

³¹ Nie podał niestety Łepkowski, w jaki sposób zabytek znalazł się w kolekcji Zielińskiego (najpewniej dane te nie były już wówczas znane, natomiast wskazywanie na Herculanum jako na miejsce znalezienia jest raczej próbą dodatkowego uatrakcyjnienia obiektu i potwierdzenia jego autentyczności). W karcie katalogowej zachowanej w archiwaliach Gabinetu podano niewłaściwe wymiary marmurowej płyty (55×40 cm), odnoszące się do zabytku ujętego w publikacji Łepkowskiego, *Zbiór...*, jako nr 7.

³² Nasz zabytek stanowi doskonały przykład wersji ikonograficznej *Attis hilaris*, radosnego Attisa tuż po zmartwychwstaniu, tańczącego na cześć Wielkiej Bogini Matki. Zob. M. J. Vermaseren, *The*

ca manicata) udrapowaną w specyficzny sposób: zakrywa ona tors (wyraźnie rysują się pod jej fałdami kobiece piersi), lecz poniżej przewiązującego ją paska odsłania biodra, brzuch i częściowo genitalia. Nogi Attisa okrywają *anaxyrides*, obcisłe spodnie pochodzenia perskiego, z regularnie rozmieszczonymi zakładkami i odpowiednimi zapinkami. W lewej ręce Attisa znajduje się *pedum* (odmiana pasterskiej laski), natomiast w prawej dłoni *syrix*, instrument muzyczny, którym często posługiwali się również pasterze. Twarz Attisa okolona jest falującymi włosami; nakrycie głowy stanowi stożkowata czapka (lub rodzaj kapturka) z czubkiem opadającym w lewo i dolnymi krawędziami sięgającymi obu ramion³³. Biorąc pod uwagę względny stylizacyjne, relief datowany jest na okres I–II wieku n.e.³⁴

*
*   *

Oprócz zabytków omówionych wyżej, z kieleckiej kolekcji Tomasza Zielińskiego (również poprzez zakup dokonany przez księcia Władysława Czartoryskiego, a następnie hojny dar na rzecz Uniwersytetu) do zbiorów Gabinetu Archeologicznego trafiły także inne zabytki, o mniejszym już znaczeniu ekspozycyjnym. Są to trzy rzymskie lampki gliniane (nr kat. 10–12)³⁵ oraz „kamyczki” (tessery) mozaiki (nr kat. 14), specyficzna pamiątka z Pompejów³⁶.

Legend of Attis in Greek and Roman Art (Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain, t. 9), Lejda 1966, s. 47–53 oraz tabl. XXXII–XXXIV. Właściwego rozpoznania wizerunku dokonał już niegdyś sam Łepkowski (lecz informacji tej nie zdołał wykorzystać), który na zachowanej karcie inwentarzowej odnotował: „patrz Romanum Museum Michaelis Angeli Causei Tomus I Atys, str. 101. Tab. 49”. Chodzi w tym przypadku o dzieło Michaela-Angelusa La Chausse, *Romanum Musaeum sive Thesaurus eruditae antiquitatis* [...] t. I, Romae 1746, który na tablicy 49 umieścił rycinę ukazującą brązową figurkę Attisa o analogicznych cechach jak nasz zabytek, znajdującą się w zbiorze Giovanniego Pietra Belloriego (opis figurki i analiza źródłowa: s. 101–103). Zgodnie z aktualną typologią przedstawień Attisa, zabytek krakowski stanowi doskonały przykład typu VII (Attis stojący, w dłoniach *pedum* i *syrix*); por. M. J. Vermaseren, M. B. De Boer, *Attis* [w:] *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)*, t. III: 1, Zurych–Monachium 1986, s. 27 (w tej grupie uwzględniono jedynie fragmentarycznie zachowany relief oraz dwie figurki terakotowe; zabytek krakowski nie był autorom znany).

³³ Czasem zwana „czapką frygijską” lub przez Załuskiego „czapką mizyjską”, a więc częścią ubioru łączoną również wyraźnie z obszarem Azji Mniejszej.

³⁴ Zob. O. Hirsch-Dyczek, J. A. Ostrowski, *Relief avec representation d'Attis* [w:] *Corpus Signorum Imperii Romani. Pologne, vol. III: 1. Les sculptures mythologiques et décoratives dans les collections polonaises*, red. T. Mikołki, Warszawa 1994, s. 26 (nr 11) oraz tabl. 8, z pewnym jednak zastrzeżeniem odnośnie do autentyczności zabytku.

³⁵ J. Łepkowski, *Zbiór...*, s. 5, nr kat. 10–11: lampki znalezione w Termach Karakalli; nr kat. 12: lampka bez proveniencji. Por. J. Śliwa, *Darczyńcy...*, s. 374, przypis 70.

³⁶ J. Łepkowski, *Zbiór...*, s. 5, nr kat. 14: „Kamyczki z mozaiki w posadzce w domu Glauka w Pompei”. Por. J. Śliwa, *Darczyńcy...*, s. 375, przypis 83.

JOACHIM ŚLIWA

JÓZEF ŁEPKOWSKI, THE CRACOW SCIENTIFIC SOCIETY
AND THE KIELCE ANTIQUITIES COLLECTION
OF TOMASZ ZIELIŃSKI

Summary

Józef Łepkowski (1826–1894), in 1866 founder of the first Prehistoric Archeology Department at the Cracow University, also established the Archeological Room (1968), the predecessor of the present Museum of the Jagiellonian University. However, much earlier Łepkowski had become an active co-operator of the Cracow Scientific Society (in 1847), and since 1852 he had been its member. In the years 1858 and 1861 he held the position of the Secretary of the Archeology and Fine Arts Department, in the years 1862–1870 he was its vice – chairman. One of the issues he paid a lot of attention to was the protection of archeological and historical monuments, providing proper means and facilities and ensuring the fact that they would be used in scientific research, and later as educational material at university. Fulfilling his task, in 1859 Łepkowski found himself in Kielce where he was to compile a catalogue of the archeological part of Tomasz Zieliński's collection. Tomasz Zieliński, an eminent collector of art, died in 1858. The catalogue entitled *The Collection of Late Tomasz Zieliński in Kielce. The Antiquities Department*, written by Łepkowski, was published in print already in 1860. The oriental and classical antiquities (pp. 1–6) include 16 items (part II, much more numerous, encompasses “Pagan and Slavic Antiquities”). The information included in this catalogue constitutes an important source which is very useful in reconstructing the history of some of the ancient monuments, or establishing their provenience. It turned out that some of the objects had been passed to Zieliński's collection from the collection of Michał Sołtyk (1742–1815). What is more, sometimes the circumstances in which they were found or purchased are described. Łepkowski persuaded Duke Władysław Czartoryski to buy a considerable number of the ancient objects from Zieliński's collection and after some time (1871–1872) he acquired most of them as Duke's gift for the University Archeological Room (now the collection of the Faculty of Archeology of the Jagiellonian University). Thanks to Łepkowski's catalogue, published in 1860, four Egyptian objects have been identified (a granite statuette, a bronze figurine of Osiris, an *ushabti* figurine, a lime stele from the period of the New Kingdom of Egypt) and a marble relief with the image of Attis, not to mention some other objects of a lesser display significance (e.g. olive lamps).